सं. - धर्मशास्त्र - विधी.

क्र. १५

श्री

आचारनिर्णयः

संपूर्ण.

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1) आश्रौ-

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(२)

॥श्री गणेशाय नमः॥ सूर्यः॥ पराशरः॥ ॥आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातः पंचमषष्ठयोः॥ अतऊर्ध्वं प्रसू
तिःस्यादिति। तत्र स्रावे आद्यमासत्रये मातुस्त्रिरात्रमाशौचं। उपरि आषष्ठं माससमसंख्यदिनमाशौचं॥
चतुर्थे चत्वारि। पंचमे पंच। षष्ठे षडिति। सपिंडानां तु स्नानमात्रेण शुद्धिः स्रावे। पाते तु त्रिरात्रं। सप्तममा
सप्रभृति स्वजात्युक्तदशाहादि सपिंडानां मातुश्च। पाधवस्तु मृतिकाव्यतिरिक्तानां सप्तमे सप्तरा
त्रं। अष्टमेऽष्टरात्रं। नवमप्रभृति दशरात्रमि[illegible]मातृशौचमध्ये शिशुमरणे मृताशौचं नास्त्येव। ज
नननिमित्तकमेवाशौचं। निःप्राणनिर्गमेप्येवं। नालछेदात्पूर्वं शिशुमरणे सपिंडानां दिनत्रयमे
व सूतकं। नालछेदानंतरं मरणे तु संपूर्णं दशाहादुपरि नामकरणात्पूर्वं शिशुमरणे। निखननमे
व। नाम्बुदकदानं। ज्ञातीनां सचैलस्नानात् शुद्धिः। नामकरणादनंतरं दंतजननात्प्राक् मरणे तु दहन
खननयोर्विकल्पः। तत्र दहने ज्ञातीनामेकाहं। अनुगमनं तु कृताकृतं। खननपक्षे तु सद्यः शुद्धिः॥

(2A)

दंतजननादूर्ध्वमपि त्रिवर्षपूर्वं त्वकृतचूडस्य खननदहनयोर्विकल्प एव । खनने एकाहमाशौचं वा
दहने त्रिरात्रं । अत्र ऊनद्विवर्षांतमनुगमनं कृताकृतं । पश्चात्तु नित्यं । कृतचूडस्य तु त्रिवर्षात्पूर्वमपि
तूष्णीं दहनं । तूष्णीमुदकदानं त्रिरात्रमाशौचं च नियतमेव । कृतचूडस्य अकृतचूडस्य वा मरणेऽनु
गमनं दहनं त्रिरात्रमाशौचं च नियतमेव । मातापित्रोस्तु पुनीतं त्रिषु मरणे दहनखननयो
र्विकल्पेन त्रिरात्रं । सपिंडमरणे तु विशेषः [illegible] वर्षपर्यंतं तत्तातीतानामाशौचं [illegible] स्मृ दि : त
तो वाग्दानादर्वाक् एकाहमाशौचं । ततो विवाहात् [illegible] पतिपक्षे पितृपक्षे त्र्यहं । पित्रोस्त्वजातदंतासु
कन्यास्वेकाहः । ततः [illegible] त्र्यहं । संस्कृतासु अपि पितृगृहे मृतासु पित्रोस्त्र्यहमिति माधवः । अन्ये तु गृ
हांतरमरणे पित्र्यहमाहुः । पितृव्यादीनामेकाहमेव । पितृगृहे कन्यायाः प्रसवे पित्रोरेकाहमाशौचं माध
वस्तु पितृगृहे कन्यायाः प्रसवमरणयोः पित्रोस्त्रिरात्रमेव पितृव्यादीनामेकरात्रमित्याह । स

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3)

स्ये एवरात्रं ततः

स १ पिंडजनने ऽपनीतस्य पिंडमरणे च ब्राह्मणस्य दशाहं । क्षत्रियस्य द्वादशाहं । वैश्यस्य पंचदशाहं ।
शूद्रस्य मासः ॥ सकुल्यस्य पक्षिणी । कूटस्थमारभ्य सप्तपुरुषाः सपिंडाः ॥ ततः सप्त समानोदकाः ॥ तदूर्ध्वं
गोत्रजा एव । तत्र समानोदके उत्पन्ने ऽपनीते मृते च त्रिरात्रं । गोत्रजे तु स्नानाच्छुद्धिः ॥ तत्र सूत्याशौ
चं दशाहादुपरि जनने ज्ञाते नास्त्येव । तत्रापि पितुः स्नानमेव । मृताशौचं तु दशाहोपरि मासत्रया
त्स्वर्वं मरणज्ञाने त्रिरात्रं । ततश्चाषष्ठं पक्षिणी । ततश्चा नवममासात् ॥ ततः स्नानोदकदानाच्छु
द्धिः । ऊर्ध्वं वर्षादूर्ध्वं तु आप्लवमात्रं । एतच्च सर्वं वितानेऽप्यनुरोधेनोक्तं । माधवमते तु त्रिपक्षा २
दर्वाक् त्र्यहं । ततश्चाषण्मासं पक्षिणी । ततश्चा वर्षादहोरात्रं ॥ तदूर्ध्वं स्नानोदकदाने इति बो
ध्यं । एतच्च त्रिरात्रादिकं समानदेशे एव । देशांतरे तु स्नानमेवेति विज्ञानेश्वरादयः । माधवस्तु
देशांतरे सपिंडमरणे त्र्यहं सद्यःशौचं तु समानोदकविषयमित्याह । दशाहाद्यविच्छिन्नो यः

A Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3A:)

स्याशौचकालः तन्मध्ये क्षितियात्रौ दिवसे जननमरणयोः श्रवणे तु अवशिष्टैरेव दिवसैः शुद्धि
ः प्रहरैस्य दूं योजनद्वयं गच्छन् पुरुषः यत्र स्थितस्य वाशौचमाशौचकालस्य मध्ये ज्ञापयितुं न शक्नोति
तद्देशांतरं । तथा च विप्रस्य दशाहाशौचिनो विंशतियोजनैर्देशांतरं । क्षत्रियस्य द्वादशाहाशौ
चिनः चतुर्विंशतियोजनै रित्यादि तत्पारस्कर ... त्रिरात्राशौचेषु षड्योजनरूप
देशांतराणि योज्यानि । मातापित्रोर्मरणे तु ... पि तरौ चेत् मृतौ स्यातां दूरस्थोऽपि हि पुत्र
कः । श्रुत्वा तद्दिनमारभ्य दशाहं सूतकी भवेत् ... मातुः सपत्न्यास्तु त्रिदिनं । इदं चाहीनवर्णा २
यामिति । पितृमरणे दशाहमुपक्रम्य स्त्री पुरुषयोः परस्परं चैव । सपत्नीमातृ सपत्नी
षु चेति स्मृत्यर्थसारोक्तेः । इति सगोत्राशौच प्रकरणं । पित्रोरुपरमे वृद्धकन्यानां त्रिरात्रं ।
ऋत्विजि दौहित्रे स्वाध्यायिनि । बंधुत्रये । शिष्ये । श्वसुरे । श्वश्र्वां । मित्रे । भगिन्यां । भागिनेये ।

(५)

मातामह्यां। पितृष्वसरि। मातुले। मातुलान्यां च पक्षिणी। बंधुत्रये तु। आत्मपितृष्वसुः पु
त्रा आत्ममातृष्वसुः सुताः। आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया आत्मबांधवाः। पितुः पितृष्वसुः पुत्राः।
पितुर्मातृष्वसुः सुताः। पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबांधवाः। मातुः पितृष्वसुः पुत्रा मा
तुर्मातृष्वसुः सुताः। मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबांधवाः। पक्षिणीत्यस्यार्थस्तु दिवाम
रणे क्षणद्वयं तदा रात्रिः परेद्युश्च। रात्रौ मरणे [illegible] रात्रिः परेद्युरहोरात्रश्चेति हरदत्तेनोक्तः।
आगामिवर्त्तमानाहर्युक्तायां निशि पक्षिणी [illegible] अमरकोषव्याख्यायां क्षीरस्वामिनाप्युक्तं। प
क्षाविव पक्षौ पूर्वोत्तरदिवसौ तन्मध्यवर्त्तिनी रात्रिः पक्षिणी। निशाद्वयमध्यगो दिवसो पीति
। यात्तवक्कास्तु गुर्वन्तेवास्यनूचानमातुलश्वस्तुं श्रोत्रियेषु चैत्येकरात्रमा[illegible] तथा। असपिंडस्मा
पियह्नेहस्वामिन स्त्रिरात्रमित्यंगिरा। एकरात्रमिति विष्णुः। तथा बृहस्पतिः। अहं मातामहा

२

(9A)

पा पक्षिणो त्रिये प्रस्थितिर्भवति। प्रचेताः॥ मातृष्वसा मातुलयोः श्वश्रू श्वशुरयोर्गुरौ मृते चार्त्विजि
याज्ये च त्रिरात्रेण विशुध्यतीति वसिष्ठः॥ संस्थिते पक्षिणीं रात्रिं दौहित्रे भगिनीसुते। संस्कृते तु त्रि
रात्रं स्यादिति विष्णुः॥ आचार्यपत्नी [illegible] मातुलश्वश्रूश्वशुर [illegible] सहाध्या
यीनां शिष्येष्वतीतेष्वेकरात्रेण [illegible] लघुकल्पानां संनिधि संनिहित गुणाक्ष गुण
वदुपकर्त्रनुपकर्तृ नेदेन व्यवच्छेदः [illegible] त्रिरात्रादिकं। अन्यस्मिन्दाह
कर्तरि दाहकर्तुस्तु [illegible] दिनं। रात्रिमृते रात्रिः॥ मानुषास्थि स्नेह
सेबुधि सरसे पूर्वस्पृष्टे त्रिदिनं। विरसे [illegible] बुध्यातु सरसे स्पृष्टे स्नानं। विरसे त्वाचमनी
यं॥ अमानुषास्थिस्पर्शेपि सस्नेहे स्नानं। आशौचिनामन्नेनापि बुद्धिपूर्वं सकृद्भुक्ते यस्मिन्दि
ने भुक्तं ततः आशौचावसानात् शौचं। असकृद्भुक्तेपि एतदेवाशौचं। प्रायश्चित्ते परं विशेषः॥

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(5)

आपदि तु बुद्धिपूर्वं भोजने पि द्विजमात्राशौचं। सजातीयोक्तं च जातीयस्य वानुगमने सचैलं
स्नानं। हुताशस्पर्शनं। ब्राह्मणस्य क्षत्रियानुगमने त्वहोरात्रं। क्षत्रियस्य वैश्यानुगमने त्वेवं। शू
द्रानुगमने पक्षिणी। ब्राह्मणस्य शूद्रानुगमने त्रिरात्रं। पराशरः। प्रेतीभूतं तु यः शूद्रं ब्राह्मणो
ज्ञानदुर्बलः। अनुगच्छेन्नीयमानं त्रिरात्रमशुचिर्भवेत्। इति। त्रिरात्रे तु ततश्चीर्णे नदीं गत्वा स
मुद्रगां। प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति। इति। धर्मार्थमनाथब्राह्मणनिर्हरणेनुप
देपदेशत्वहमेवं धस्यफलं। अवगाहनात्सद्यः। स्नेहादिना तु शवनिर्हरणे तु तदीयमन्नम
श्नतः। तद्गृहे एव वसतो दशाहेन शुद्धिः। तद्गृहवासमात्रे त्रिरात्रं। यस्तु न तदीयमन्नमश्नाति
न चास्य गृहे वसति तस्यैकाहः। भृतिग्रहेणानिर्हरि दाहे च तज्जात्याशौचं। विजातीयनिर्हारे
तु सजातीयमाशौचं। अत्र भृतिग्रहे द्विगुणं। ब्रह्मचारिणस्तु मातापितृव्यतिरिक्त शवनि ४
त

(६) श्रीगजानन॥ षण्मासाभ्यंतरेषुस्वपुरुषनिहितेगर्भमात्रेविनष्टेमातातन्माससंख्या
समदिनमशुचिःस्नानशुद्धःसपिंडः। अंतोमासद्वयेतुत्रिदिनमशुचयोनन्तरंसूति
वत्स्यात् चातुर्वर्ण्यस्यतुल्यंभवति[illegible]त्प्रोच्यतेशौचमात्रं॥१॥ जन्माशौ
चांतराळेयदिशिशुनदानंनाळ[illegible]काळेनिःप्राणोनिःपतेद्वाजननज
नितमाशौचमस्येवंद्वेळात्वं। प्राक्[illegible]दनाच्चेन्निधनमुपगतस्तत्र्यहेणैव
शुद्धिःसर्वेषांसूतिकायास्त्विहचर[illegible]पतशुद्धिस्तुसद्यः॥२॥ स्नानंप्राकू
नामतोर्वाकूदन्तानजननतोहःपरेतन्निदग्धेदग्धेत्वत्रापिसद्यस्तदुपरिदिन
मात्र्यब्दतश्चौलशून्ये। सच्चौलेतुत्रिरात्रंत्रिदिनमितरथाप्यावताज्ज्ञातमाशौ
चं मातापित्रोस्तुपुत्रेत्रिदिनमदन्तानेसन्निधानष्टचेष्टे।३।तुनहृष्टेव्दावसंहे

Joint property of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(७)

जनिकरजननीसोदराणांदशाहंयद्वास्पृश्यत्वमेवाधिकमिहविषयेशौचकंतु
त्रिरात्रं॥ स्त्रीपुंस्नानेनशुध्येत्त्रिपुरुषविषयेज्ञातिरक्षौरकालादर्वाग्वाद
॥१॥ नतान्हात्रिभिरूपयमनाद्दत्तगोत्रंस्वकंच॥४॥ अन्यन्मन्योपेतमत्वावपि
यदशानिहंद्वादशाहानिपक्षंमासंवर्णक्रमेणाशुचयशुचितत्वात्सूद्र
जातिस्तुपक्षं। वानप्रस्थेयतौचैवमरणेतिकुलजेपंडकेआप्लवःस्याद्योवि
द्वापिप्रगुप्तैमृतवतिचदिनंशुद्धिविद्धेचसद्यः॥५॥ शावतीतेदशाहात्प्रभृ
तिविषयकेप्राकृत्रिमासात्त्रिरात्रंपक्षिणीयाषष्ठमासाद्दिनमिहनवमात्स्या
नातःस्नानमात्रं॥ स्नानंदेशान्तरस्थेत्वथपितृविषयेदेशकालाविशेषा ॥१॥
द्वंचस्वंमातुःसपत्न्यास्त्रिदिनमिदमतिक्रांतशौचंसमानं॥६॥ पित्रो

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. Joint project

(7A) गेहेसमूत्काप्रसवमरणयोरेकरात्रत्रिरात्रेस्यातांपित्रादिकानामथापि
तमरणे मूढपुत्र्यास्त्रिरात्रं। प्रेते [illegible] चार्यमातामहदुहितृसुतश्रोत्रियर्त्वि
क्सयाज्यस्वस्त्रीयेषुत्रिरात्रंत्रि [illegible] मशुचिः सोदकस्तूभयत्र ॥७॥ प
क्षिण्याशौचमात्विक्दुहितृसु [illegible] पाय्ये बंधुत्रयांतेवासिश्वश्रूसु
मित्रश्वशुरभगिनिकाभागिने [illegible] णे। मातामह्यांचपित्रोः स्वसरिच
विरतेमातुलेमातुलान्यांचाथे [illegible] तिरेवस्वविषयनृपतौ ग्रामनाथे
चनष्टे ॥८॥ शिष्योपाध्यायबंधुत्रयगुरुतनयाचार्यभार्यासगोत्रानू
चानश्रोत्रियेषुस्वगृहपरमृतौमातुले वचैकरात्रं। रात्रिंसब्रह्मचारिण्य
भ्रातुकम्ममपि स्वतत्समसंबंधयुक्तेस्त्रानेवासोयुतंस्यादिदमपिसकलंस.

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(8)

र्वर्वर्षेषुतुल्यं ॥९॥ वृद्धाशौचस्यमध्येत्वपरमपिसमंस्यात्समकंवासजाति
यत्पजात्यंतरंवायदिभवतिनदापूर्वशेषेणशुद्धिः ॥ द्वाभ्यांतद्रात्रिशे
॥१२॥ षत्रिभिरपरदिनैर्यामिनीसामशेषेनैवाशौचिनपित्र्यंपितुरुपरा
मेनपक्षिणीमातृमृत्यौ ॥१०॥ ॥१५॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com